

Колосова В.
Київський щоденник 1940–1945 / Упор.:
О.Лазаренко, А.Портнов. – Х., 2021. – 236 с.

«Я так ясно помню этот день. Утром я проснулась от сигналов воздушной тревоги» (с.88), – написала у своєму щоденнику Вікторія Колосова, рівно через рік після того, як літаки люфтваффе бомбардували Київ.

Я завершила читати спогади В.Колосової, дослідниці давньої й ранньомодерної української поезії, 23 лютого 2022 р., за день до того, як РФ почала нову фазу своєї колоніальної війни проти України. До дрібниць ясно пам'ятаю той день, 24 лютого, коли мене розбудила серія гучних вибухів, що тривали з

5-ї до 7-ї год. Згодом я прочитала, що ці вибухи були звуками роботи наших систем ППО, які збивали російські ракети, випущені по Василькову, Броварам, Борисполю. Від того дня ми всі – я, мої рідні, друзі, колеги, знайомі та незнайомі співгромадяни і співгромадянки – пройшли крізь немислимий раніше досвід, осмислювати котрий нам доведеться ще довго. Ми все ще його проживаємо. Тільки на п'ятому місяці повномасштабної війни я змогла повернутися до щоденника, який писала теж молода жінка, теж киянка – у час, коли її звичний упорядкований світ виявився зруйнованим. Нині нас поєднує досвід війни.

У культурній антропології залученість дослідника до культурного контексту, який він вивчає, заснована саме на переконанні, що зрозуміти іншого можна лише отримуючи схожий досвід, коли ти стаєш, за висловом американської антропологині Дж.Дубіш, «спостерігачем, якого спостерігають»¹. Цей принцип став джерелом багатьох теорій і, передусім, основним методом антропології: включеним спостереженням. Особисту залученість дослідника в контекст я розумію саме в такому сенсі – як готовність і відкритість особисто пережити щось, що переживають та через що проходять люди, яких ти вивчаєш, намагаєшся зрозуміти. Тепер переді мною лежать мої уривчасті нотатки з цієї війни й щоденник В.Колосової, котрий я перечитую вдруге, і нині той самий текст сприймається зовсім інакше, ніж кілька місяців тому, адже мій досвід став іншим. І хоч я ніколи не бажала б мати такий досвід, тепер він дає мені змогу співпереживати авторці щоденника, зчитувати її емоції, переживання й очікування від невизначеного майбутнього інакше, ніж п'ять місяців тому.

М.Блок став одним із перших, хто наголосив на важливості бачення та усвідомлення долі однієї людини в контексті історії людства. Цим було започатковано мікроісторичний підхід в історичних дослідженнях, в основі якого прискіплива увага до людського життя й повсякдення. Міркуючи над різнобічністю «ремесла історика», М.Блок підкреслював, що головна риса історика – «здатність сприйняття живого». Вона відбивається в умінні «розпитувати джерела» та розкривати їх на діалог із собою².

Щоденник, мабуть, найбільше з усіх типів документальних джерел відбиває внутрішній світ людини, її найінтимніші сторони, емоції та життєвий досвід на тлі великих подій історії. Читання ж щоденника, а особливо такого відвертого, детального, з увагою до дрібниць, наповненого сильними образами – рідного міста, юності, війни – наближує до авторки, створюючи враження невимушеної розмови. Крізь

¹ Dubisch J. In a Different Place: Pilgrimage, Gender, and Politics at a Greek Island Shrine. – Princeton, 1995. – P.101.

² Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. – Изд. 2-е, доп. – Москва, 1986. – С.38.

цей мовчазний діалог видно всесвіт людини, як написав один з упорядників видання, «однієї з нас». І.Паперно звертає увагу на те, що концептуалізація щоденника як джерела вимагає розуміння ширшого контексту й уточнень формального визначення – коментарів щодо генезису, історії жанру, психології ведення щоденника, його філософського значення, статусу як культурного явища та його комунікативної ситуації³. Ці важливі доповнення дозволяють зрозуміти культурний, релігійний, інтелектуальний, побутовий тощо зрізи історичної епохи, в яку писався щоденник.

Зважаючи на це, структура рецензованого видання вкрай добре продумана. Воно складається з історіографічної передмови А.Портнова, археографічного коментаря, публікації щоденника В.Колосової (уродженої Водолажської), доповненої коментарями впорядників, публікації листів 1944–1945 рр. батькам і родичам, вибраних світлин (серед яких і фото сторінок щоденника із засушеними квітами поміж ними, що теж надає нотаткам виразнішого контексту), листів 1945 р. до майбутнього чоловіка Ю.Колосова на фронт, начерку наукової біографії В.Колосової, написаного О.Лазаренко, основних життєвих віх, списку праць дослідниці та іменного покажчика.

У тексті щоденника можна виразно простежити кілька основних образів – рідного міста, дружби з майбутнім чоловіком та миру, – навколо яких авторка будує свою розповідь і свій діалог з уявним читачем. Центральним є образ улюбленого міста, образ Києва – перед вибухом війни, під час окупації, сум за ним в евакуації, повернення додому. Ось будинок на вул. Стрілецькій, де Вікторія жила з батьками, і деталі їхнього побуту. Ось школа та опис її приміщень. Ось міський сад⁴ із симфонічними оркестрами просто неба. Ось консерваторія. Ось «бесідки» (Кокорівські альтанки) на Володимирській гірці. Ось Батієва гора, де Вікторія з батьками жила кілька тижнів у часі окупації в 1943 р. Ось дніпровські схили й дихання великої ріки поміж рядками прожитих днів. В евакуації, в листопаді 1943 р. у с. Дзенгелівка недалеко від Умані, Вікторія записала свій сон про Київ, в якому відчувається сум за домівкою та нестримне бажання повернутися. У ході переказування сну текст мемуаристики перетворився на оду Києву, яка стилістично дуже відрізняється від усього тексту щоденника. Нині, коли в Києві чи не щоденно звучать сирени повітряної тривоги, та половина населення багатомільйонного міста перебуває деінде, надзвичайно резонують емоційні слова В.Колосової з її евакуації: «Но ещё тяжелее и больнее нам, о Киев, выгнанным и бросившим тебя, твоим детям, которым ты можешь только сниться и у которых осталось только одно желание: вернуться к тебе. И если мы вернёмся, ты станешь снова прежним, в твоих садах зацветут цветы, на твоих улицах вырастут ещё лучшие дворцы, детишки будут снова оживлять, и снова забьётся пара сердец на твоих склонах...» (с.124).

Одним із них є і серце самої Вікторії, віддане шкільному другові, майбутньому чоловікові Ю.Колосову (1924–2002 рр.), який стане відомим українським археологом, дослідником палеоліту, багаторічним керівником Кримської палеолітичної експедиції академічного Інституту археології⁵. Рядки про почуття до Ю.Колосова відчуваються як надзвичайно чуттєві, інтимні, як сповідь авторки щоденника, котра водночас виходить за межі внутрішніх рефлексій і звернена до читача, який ніколи не мав читати цей особистий текст. Видається, що в кожного автора/авторки щоденників є свої причини для написання особистих історій, але спільне для всіх тяжіння до того, щоб не випасти з контексту, тобто з великої історії у часи, коли вона здається хаотичною й невпорядкованою. А саме таким був контекст, що оточував В.Колосову в 1941–1945 рр.

³ *Paperno I. What Can Be Done with Diaries? // The Russian Review. – Oct., 2004. – Vol.63. – №4. – P.562.*

⁴ Очевидно, це Хрещатий парк, який тоді мав назву Піонерського.

⁵ *Степанчук В.М. Пам'яті Юрія Георгійовича Колосова // Археологія. – 2002. – №2. – С.148–150*

Відчувається протест, ба навіть бунт Вікторії проти війни, її несприйняття насилля, і в усіх її розпачливих закликах зупинити «беззмисловні зняряддя смерті» вимагується ще один важливий образ – миру. Авторка називає війну «страхітливим винищенням людства», висловлює своє нерозуміння та несприйняття «вирішення» політичних конфліктів за допомогою зброї. Надзвичайно болісно у ці дні резонує її питання, яке й у наш час залишається без відповіді: «Разве не хватило бы места на земле для всех, зачем лезть к чужому, убивать его и самому умирать в бессмысленно жестокой борьбе? [...] Нет, надо только забрать у соседа уже готовое, забрать ведь легче, чем создать. [...] Жестокий урок, стоящий жизни, получили некоторые из народов, населяющих нашу землю, но будет ли это уроком для всех народов?» (с.107).

Біографічне вивчення особистих нотаток, щоденників, листів представників української інтелектуальної еліти середини ХХ ст. та контекстуалізація їхнього особистого досвіду відкриває шлях до відтворення «інтелектуального ландшафту» у відповідний історичний період. Дослідник/дослідниця живе доти, доки в наступних поколіннях учених є потреба звертатися до його/її доробку, тим більше до щоденників, котрі дають можливість пізнати особистість науковця, зрозуміти, як формувалися його/її наукові інтереси. Здійснивши копітку роботи зі збору та систематизації біографічних матеріалів, світлин, нотаток і документів, упорядники надали читачеві змогу познайомитися з В.Колосовою як із людиною – живою, чутливою, емоційною, закоханою, зі світоглядними змінами на шляху від 16-річної дівчинки до 22-річної жінки, котра мусила занадто рано розпрощатися з юністю. Ці зміни в бік сприйняття життя як найвищої людської цінності спровокувала жахлива війна, проти якої авторка бунтує й закликає людство жити в мирі, творити нове, а не руйнувати.

Як відзначає один з упорядників, А.Портнов, «щоденник Колосової можна назвати антивоєнним текстом» (с.7). Під час окупації та в евакуації Вікторія не раз розмірковувала на тему причин виникнення насилля і хворобливого бажання людей знищувати собі подібних, доходячи висновку, що в будь-яких нелюдських обставинах вона має залишатися людиною та плекати чистоту власного серця. Про це пише й в останньому з опублікованих листів до Ю.Колосова: «Мы все ждём тебя, твои глаза – для нас всегда останутся чистыми, сердце благородным, а душа правдивой. Это самое ценное в человеке и, дай бог, чтобы ты этого никогда не лишился» (с.198). Цей дорослий висновок молодій жінки контрастує з першими сторінками щоденника дівчинки, яка вкрай емоційно пише про небажання дорослішати та вигукує: «Ну и пусть. Ребёнок так ребёнок. Взрослой быть успею!» (с.30).

Їй довелося подорослішати через війну, як доводиться дорослішати та змінюватися нам усім під тиском історії. І найважливіше в нелюдських обставинах, спровокованих людською жорстокістю – зберегти у собі найкраще що є в людині, та, як написала В.Колосова, триматися чистоти душі і благородства серця. Видання її щоденника виявилось дуже на часі.

Юлія БУЙСЬКИХ

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця,
відділ історичної регіоналістики,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), julia.buj@gmail.com